

اشاره

مقاله‌ی حاضر گزارش پژوهشی به نام «بررسی وضعیت آموزش درس مطالعات اجتماعی در استان گیلان» است که توسط «شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش استان گیلان» تأمین اعتبار و اجرا شده است.

درآمد

در دنیای امروز، سرمایه‌های انسانی به‌عنوان باارزش‌ترین منابع سازمانی شناخته شده‌اند. رشد و توسعه سازمان‌ها و در پی آن‌ها جامعه و کشور، در گرو استفاده‌ی صحیح از سرمایه‌های انسانی است. فلسفه و هدف اساسی نظام تعلیم و تربیت نوین نیز، جامعه‌پذیر کردن افراد جامعه و تربیت شهروندان مطلوب است. این هدف امروزه به‌عنوان یکی از محورهای اساسی توسعه (به معنای جامع آن) در جوامع متفاوت مطرح است [حبیبی، ۱۳۸۱]. در نتیجه، آموزش به‌طور عام و آموزش علوم اجتماعی به‌طور خاص، می‌تواند یکی از مناسب‌ترین راه‌های تحقق توسعه باشد. آن‌چنان‌که می‌دانیم، معلم یکی از عوامل اساسی در امر آموزش است. بنابراین، معلم باید توانایی شغلی لازم را کسب کند و هدف‌های آموزشی را که برای رسیدن به آن‌ها تلاش می‌کند، بشناسد و برای تحقق این هدف‌ها، مهارت لازم در تدریس را به‌دست آورد. هم‌چنین در صورت نیاز، ضمن استفاده از جدیدترین وسایل کمک‌آموزشی، با جرح و تعدیل مناسب در روش‌های اداره‌ی کلاس، وضعیت آموزش درس مطالعات اجتماعی را بهبود بخشد.

روش‌های تدریس فعال در

درس مطالعات اجتماعی

پری مسلمی

دبیر علوم اجتماعی و سرگروه علوم اجتماعی استان گیلان

بیان مسئله

یکی از رویکردهای مهم و اساسی در برنامه‌ریزی کتاب‌های درسی در دو دهه‌ی اخیر، استفاده از روش‌های فعال تدریس است. برای اصلاح و ایجاد پیشرفت اساسی در کیفیت آموزش و پرورش دانش‌آموزان، لازم است فرایند آموزش در کلاس‌های درس را بررسی و مطالعه کنیم. ما باید بدانیم که چه بخش‌هایی از برنامه‌ی درسی مدرسه در عمل به درون کلاس‌ها راه پیدا می‌کند. باید از این نکته آگاه شویم که معلمان با چه شیوه‌ای، یک مفهوم مشکل را برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهند. معلم موفق، معلمی است که دانش‌آموزان را به کنجکاوی و پرسش بیشتر برانگیزد. مسلم است که بین رفتارهای معلمان، از جمله مهارت‌های تدریس به کار گرفته شده توسط آنان و یادگیری شاگردان همبستگی وجود دارد [حمید آتش‌پور، ۱۳۶۸]. معلمان موفق به شاگردان خود نحوه‌ی ذخیره‌سازی اطلاعات به دست آمده از صحبت‌ها و بازسازی آن‌ها را توسط خود، درس می‌دهند. به این صورت، نقش عمده‌ی معلم در تدریس، خلق یادگیرندگان قدرتمند است [قورچیان، ۱۳۷۹]. به نظر می‌رسد معلم می‌تواند، با استفاده از روش‌های مشارکتی در آموزش، این مهم را تحقق بخشد.

در تحقیقات رابرت اسلویین (۱۹۹۲)، یادگیری مشارکتی در قالب چهار روش بررسی شده است که عبارت‌اند از:

- گروه‌های پیشرفت تیمی دانش‌آموزان
  - رقابت و مسابقه‌ی تیمی
  - یادگیری انفرادی با یاری گرفتن از تیم
  - قرائت و نگارش تلفیقی مشارکتی
- در ارزیابی روش‌های یادگیری مشارکتی فوق، شاخص‌های موفقیت تحصیلی، روابط میان گروهی، واداشتن دانش‌آموزان استثنایی به شرکت در جریان آموزش، و عزت نفس در نظر گرفته شده‌اند. ند فلندر معتقد است، آن دسته از معلمان که با روش غیر مستقیم تدریس می‌کنند، کارایی بیشتری نسبت به معلمان دارند که با روش مستقیم و براساس «انتقال معلومات» تدریس می‌کنند. وی دلیل این امر را فعال بودن

دانش‌آموزان در جریان آموزش و مشارکت آن‌ها را در تدریس می‌داند.

علاوه بر روش آموزش معلم، برخی عوامل دیگر نیز بر فعالیت معلمان در کلاس درس تأثیرگذار هستند. نتایج تحقیق پروین عباسی (۱۳۷۱) حاکی از آن است که کمبود وسایل کمک آموزشی، کمبود وقت معلمان، فقدان ارزشیابی مؤثر از دبیران استفاده‌کننده از این وسایل و تشویق آنان، و... به عدم استفاده از وسایل کمک آموزشی در مدارس منجر می‌شود. به اعتقاد پرویز مشایخی (۱۳۷۲)، بنابر نظر عباس قهرمان زاده (۱۳۷۳)، بالغ بر نیمی از معلمان راهنمایی از روش‌های سنتی استفاده می‌کنند و آموزش لازم برای ساخت رسانه‌ها را ندارند. به اعتقاد میرزابیگی (۱۳۸۰)، علاوه بر آن، کاربرد مناسب مواد آموزشی مثل برقی و غیر برقی، نرم افزار نورتاب و غیر نورتاب، و سخت افزار چاپی و غیر چاپی، می‌تواند زمینه‌ی مساعدی را برای تغییر یاددهی-یادگیری از حالت سخن رانی و معلم محور به آموزش فعال و یادگیرنده محور فراهم آورد.

دنیل ج پایر^۲ (۱۹۹۹) نیز معتقد است، بازدید علمی به طور مستقیم و غیر مستقیم، بر تدریس و برنامه‌ی تدریس معلمان تأثیر می‌گذارد. صفوی (۱۳۸۱) معتقد است، اطلاع از رفتار ورودی دانش‌آموزان نیز سبب می‌شود، معلم بتواند کمبودها و نارسایی‌های آموزشی را جبران کند، هدف‌های جدید آموزشی را متناسب با میزان توانایی‌های دانش‌آموزان اصلاح و تنظیم کند، و نقطه‌ی شروع درس را طوری انتخاب کند که همه از آن بهره‌مند شوند. جعفری‌ای (۱۳۷۵)، استفاده از روش‌های تدریس سنتی و کهنه در کلاس‌های درس علوم اجتماعی را مرسوم دانسته است و در نتیجه، ضرورت تغییر محتوا در جهت استفاده از روش‌های فعال تدریس را بیان می‌دارد.

به نقل از عابدی (۱۳۷۷)، چند نوع نگرش در مورد فعالیت معلمان در کلاس درس وجود دارد: گروه اول به وجود مجموعه‌ای از توانایی‌ها

و رفتارهای یکنواخت و عمومی که کلیه‌ی معلمان بتوانند از آن‌ها برای هدایت تدریس خویش بهره‌گیرند، مخالف هستند. گروه دوم بر این باورند که به هر حال تدریس نوعی فعالیت حرفه‌ای است و ایفای نقش مؤثر در این حرفه، مستلزم برخورداری از مجموعه‌ای مشخص از مهارت‌ها و توانایی‌هاست. نقطه‌ی مقابل این دسته گروه سوم هستند که مهارت و توانایی خاصی را برای تدریس قائل هستند و دیدگاهی علمی را برای تدریس می‌پذیرند، در نتیجه، معلمان نمی‌توانند به طور ختثا مجری برنامه‌های درسی باشند، بلکه آن‌ها در صورت برخورداری از آموزش‌های مناسب می‌توانند، از طریق انطباق، برگردان و تعدیل برنامه‌ها، برنامه‌های درسی ویژه‌ای برای کلاس خود تدارک بینند تا به تدریج در تولید برنامه‌ی درسی و مواد آموزشی نیز مشارکت کنند. حرفه‌ی معلمی دارای ویژگی‌های خاص، از جمله پیچیدگی، ناپایداری، منحصر به فرد بودن و تضاد ارزشی است. بنابراین، تمامی مسائل آن قابل پیش‌بینی نیستند [شون، ۱۹۸۷]. بنابر نظر دکتر گویا، می‌توان به این نتیجه رسید که علاوه بر دانش موضوعی و دانش روشی ویژه که اغلب دارای قانونمندی‌های کلی است، ضرورت دارد در آموزش‌های معلمان با تأکید بر تفکر بازتابی، بر دانش حرفه‌ای آن‌ها افزوده شود تا بتوانند، با مسائل منحصر به فرد حیات حرفه‌ای خود، برخورد مناسب و بالنده‌ای داشته باشند. با این حال، در شرایط فعلی به این وجه از آموزش معلمان و عوامل مؤثر بر آن کمتر پرداخته شده است.

لذا در این پژوهش، برای توصیف عمل حرفه‌ای معلمان مطالعات اجتماعی مناطق شهری استان گیلان، در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ از الگوی پیشنهادی کریئر که شامل ابعاد عمل، بازتاب، استقلال و شبکه‌سازی است و در سال ۲۰۰۰ توسط وی طراحی و اجرا گردیده، با اندکی تغییرات استفاده شده است.

فرضیه‌های پژوهش

در تحقیق حاضر، وسایل کمک آموزشی

(تجهیزات ۱)، منابع خواندنی تخصصی (تجهیزات ۲) و هم چنین فضای فیزیکی کلاس، تعداد دانش آموزان، امکان گردش علمی، و ویژگی های حرفه ای معلم (فرصت ها) به عنوان متغیرهای مستقل، و به کارگیری روش های فعال (عمل حرفه ای معلمان) به عنوان متغیر وابسته بررسی شده است. در این پژوهش، فرضیه های زیر مورد بررسی قرار گرفتند:

فرضیه های اصلی

بین تجهیزات و هم چنین فرصت های موجود در مدارس از یک طرف و به کارگیری روش های فعال توسط معلم از طرف دیگر رابطه وجود دارد.

فرضیه های فرعی

به نظر می رسد که بین وسایل کمک آموزشی تخصصی، منابع خواندنی تخصصی، فضای فیزیکی کلاس، تعداد دانش آموزان کلاس، گردش علمی یا امکان بازدید و ویژگی های حرفه ای معلم، با افزایش به کارگیری روش های فعال تدریس، رابطه وجود دارد.

آزمودنی ها

این پژوهش از نوع تحقیقات توصیفی-تبیینی است که سعی در توصیف میزان استفاده از روش های فعال در درس مطالعات اجتماعی و تبیین دلایل مؤثر بر آن را دارد. راهبرد این تحقیق، از نوع قیاسی است. جامعه آماری این پژوهش، کلیه دبیران علوم اجتماعی زن و مرد شاغل در مناطق شهری استان گیلان بوده است که در سال تحصیلی ۸۵-۸۴ درس مطالعات اجتماعی را آموزش داده اند. ابتدا ۱۴۴ نفر از معلمان مطالعات اجتماعی با استفاده از «جدول مورگان» به عنوان تعداد نمونه ی مورد مطالعه، انتخاب شدند. سپس استان گیلان به چهار منطقه ی شمال، جنوب، شرق و غرب تقسیم شد و با استفاده از روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای، به طور

تصادفی از هر منطقه شهرهایی انتخاب شدند. پس از آن، از بین معلمان که در مناطق شهری تدریس می کردند، به طور تصادفی نمونه ی مورد نظر انتخاب شد.

ابزار

پس از انتخاب نمونه ی تحقیق، با هماهنگی «شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش استان گیلان»، چهار نفر مشاهده گر مرد و چهار نفر مشاهده گر زن انتخاب شدند. آن ها پس از آموزش کافی و دریافت معرفی نامه، به مشاهده ی مستقیم کلاس درس هر یک از افراد نمونه پرداختند و فهرست واری (چک لیست) مشاهده را تکمیل و اطلاعات مربوط به تجهیزات و فرصت های موجود در هر مدرسه را نیز جمع آوری کردند.

برای سنجش میزان استفاده ی معلم از روش های فعال تدریس در کلاس از سه بعد عمل، بازتاب، و استقلال، از فرم مشاهده ی عمل کنراد کرینر (۲۰۰۰) استفاده شد. منظور از «عمل»، قابلیت معلم در کار تجربی تدریس و طرز تلقی او درباره ی تدریس و یادگیری است که می تواند، راهگشا و هدفمند باشد. مؤلفه ی عمل دارای پنج خرده مؤلفه به این شرح است: تسلط بر دانش موضوعی، استدلال کردن، حل مسئله با راهنمایی معلم، ترغیب دانش آموزان به کار گروهی در کلاس، و استفاده از وسایل کمک آموزشی.

«بازتاب»، به معنای طرز تلقی فرد درباره ی یادگیری و عمل تدریس خود است. معلمان، با بازتاب های منظم از فعالیت تدریس خویش، قابلیت خود نقدی خود را افزایش می دهند. بازتاب دارای خرده مؤلفه هایی به این شرح است: تعامل دانش آموز با دانش آموز، تعامل معلم با دانش آموز، مشارکت دانش آموزان در بحث های گروهی، ترغیب دانش آموزان به پرسشگری، و جمع آوری شواهد و مستندات از کلاس درس توسط معلم.

«استقلال»، یعنی توانایی در فرایند آغازگری و سازمان دهی، و نیز تغییر برداشت های قبلی از تدریس و یادگیری که

دارای خرده مؤلفه هایی به این شرح است: آغازگری (طرح سؤال، تنوع و...)، خلاقیت و نوآوری.

مجموع سه مؤلفه ی عمل، استقلال و بازتاب، به عنوان عمل حرفه ای معلمان و یا روش های فعال تدریس در نظر گرفته شده است.

شاخص «تجهیزات»، با وجود منابع خواندنی کمک آموزشی (کتاب و مجله ی تخصصی) و وسایل کمک آموزشی (سی دی، فیلم و...) در مدرسه سنجیده می شود.

شاخص «فرصت ها» نیز با امکانات کلاسی، تعداد دانش آموزان، و امکان بازدید از مکان های مرتبط با درس مطالعات اجتماعی سنجیده می شود.

«ویژگی های حرفه ای معلم» با بررسی رفتار و رودی، استفاده از روش های فعال تدریس، و استفاده از کتاب های کمک آموزشی سنجیده می شود.

کلیه ی مؤلفه ها و شاخص ها با استفاده از طیف لیکرت عملیاتی شدند و حداقل میانگین مورد انتظار برای عمل و بازتاب نمره ی ۱۲/۵، برای استقلال نمره ی ۵، برای تجهیزات نمره ی ۵، و برای فرصت ها نمره ی ۱۸ در نظر گرفته شده است. (برای کسب اطلاعات بیشتر به اصل مقاله مراجعه کنید). علاوه بر موارد فوق در بخش جداگانه ای، اطلاعات و مشخصات فردی آزمودنی ها (مدرک تحصیلی، جنسیت، رشته ی تحصیلی، دوره ی ضمن خدمت و...) نیز جمع آوری شد. برای به دست آوردن ضریب پایایی فرم مشاهده ی عمل، از روش آزمون-پس آزمون استفاده شد و با استفاده از روش تحلیل عامل، اعتبار آن محاسبه گردید که در سطح ۰/۰۱ معنادار بود. در این تحقیق، از برنامه ی آماری SPSS برای انجام محاسبات آماری بهره گرفته شد. از میانگین و درصد برای آمار توصیفی، از آزمون t و F برای آمار استنباطی، از X_p برای تعیین رابطه ی متغیرها، از تحلیل واریانس یک طرفه و برای پاسخ گویی به فرضیه های تحقیق، و از رگرسیون برای تبیین فرضیه ها استفاده شده است.

نتایج و یافته های تحقیق

در مؤلفه های عمل، نتایج حاکی از آن است که دبیران مرد نسبت به دبیران زن، دبیران با مدرک کارشناسی ارشد نسبت به دبیران با مدرک کارشناسی و دبیران گروه سنی بالای ۴۰ سال در مقایسه با دبیران با سابقه ی بیش از ۲۰ سال، عملکرد بهتری از خود بروز داده اند. این درحالی است که احمدنیا (۱۳۸۰) در تحقیق خود به این نتیجه رسیده است که بین میزان گرایش معلمان شهرستان زنجان به شیوه ی فعال تدریس با جنسیت آنان، تفاوت معنی داری وجود ندارد.

صنوی (۱۳۸۰) معتقد است، مهارت معلم در برقراری ارتباط صحیح با شاگرد، از مهمترین مهارت های ضمن تدریس است که در صورت برقراری صحیح چنین تعاملی، هدف های آموزشی با کیفیت و سهولت بیشتری تحقق می یابد. در مؤلفه ی بازتاب نیز، دبیران مرد بیش از دبیران زن، و دبیران با سابقه ی بیش از ۲۰ سال بیش از دیگران، مؤلفه های بازتاب را در فعالیت تدریس خود بروز می دهند.

این در حالی است که بلوم (۱۹۸۲)، رابطه ی بین انگیزش و پیشرفت تحصیلی را با ضریب همبستگی $0.5+$ گزارش کرده است که نشان دهنده ی تأثیر مثبت و مستقیم انگیزش بر یادگیری است. دبیران مرد بیش از دبیران زن و دبیران با سابقه ی بیش از ۱۰ سال بیش از سایرین، مؤلفه های استقلال را در فعالیت تدریس خود بروز می دهند.

میانگین مشاهده شده ی هر کدام از مؤلفه های عمل حرفه ای معلمان مطالعات اجتماعی معنی دار است، به طوری که وضعیت عمل و بازتاب معلمان مطالعات اجتماعی استان گیلان به طور معنی داری بیشتر از حد میانگین مورد انتظار است. اما وضعیت استقلال معلمان مطالعات اجتماعی از میانگین مورد انتظار به طور معنی داری کمتر است. میانگین مشاهده شده ی تجهیزات و فرصت های موجود در مدارس به طور معنی داری از میانگین مورد مشاهده کمتر است.

شاخص	حدود طیف		خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
عمل و مدرک	کارشناسی	۴	۳	۱۵	۱۲	۵۴	۴۴	۴۰	۳۳	۱۰	۸	۲۶
	کارشناسی ارشد	۰	۰	۰	۰	۹	۳۹	۸	۳۵	۶	۲۶	۲۶
عمل و سن	کمتر از ۳۵	۴	۱۱	۰	۰	۱۳	۳۶	۱۶	۴۴	۳	۸	۱۱
	۳۵ تا ۴۰	۰	۰	۸	۱۷	۲۴	۵۲	۹	۲۰	۵	۱۱	۱۱
عمل و جنسیت	زن	۴	۶	۱۱	۱۶	۲۴	۳۵	۲۳	۳۴	۶	۹	۱۳
	مرد	۰	۰	۴	۵	۳۹	۵۰	۲۵	۳۲	۱۰	۱۳	۱۳
عمل و سابقه	تا ۱۰ سال	۲	۱۲	۰	۰	۷	۴۱	۵	۲۹	۳	۱۸	۹
	۱۱ تا ۲۰ سال	۲	۲	۱۵	۱۵	۴۵	۴۶	۲۸	۲۸	۹	۹	۱۳
	۲۰ تا ۳۰ سال	۰	۰	۰	۰	۱۱	۳۷	۱۵	۵۰	۴	۱۳	۱۳

جدول ۱. تأثیر برخی متغیرها بر مؤلفه ی عمل

شاخص	حدود طیف		خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
بازتاب و مدرک	کارشناسی	۱۲	۱۰	۴۸	۳۹	۴۰	۳۳	۱۴	۱۱	۹	۲۶	۲۶
	کارشناسی ارشد	۱	۴	۸	۳۵	۴	۱۷	۴	۱۷	۶	۷	۷
بازتاب و جنسیت	زن	۵	۷	۳۵	۵۲	۱۸	۲۷	۵	۷	۵	۷	۷
	مرد	۸	۱۰	۲۱	۲۷	۲۶	۳۳	۱۳	۱۷	۱۰	۱۳	۱۳
بازتاب و سابقه	تا ۱۰ سال	۲	۱۸	۴	۲۳	۷	۴۱	۰	۰	۰	۱۸	۱۸
	۱۱ تا ۲۰ سال	۹	۹	۴۴	۴۴	۲۲	۲۲	۱۷	۱۷	۷	۷	۷
	۲۰ تا ۳۰ سال	۱	۳	۸	۲۷	۱۵	۲۷	۵۰	۳	۵	۱۷	۱۷

جدول ۲. تأثیر برخی متغیرها بر مؤلفه ی بازتاب

شاخص	حدود طیف		خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
استقلال و جنسیت	زن	۳۸	۵۶	۱۸	۲۶	۸	۱۲	۴	۶	۰	۰	۰
	مرد	۱۸	۲۳	۴۱	۵۳	۱۶	۲۰	۳	۴	۰	۰	۰
استقلال و سابقه	تا ۱۰ سال	۴	۲۴	۹	۵۳	۴	۲۴	۰	۰	۰	۰	۰
	۱۱ تا ۲۰ سال	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۱۰	۱۰	۷	۷	۰	۰	۰
	۲۰ تا ۳۰ سال	۱۱	۲۷	۹	۳۰	۱۰	۳۳	۰	۰	۰	۰	۰

جدول ۳. تأثیر برخی متغیرها بر مؤلفه ی استقلال

متغیر	تعداد	میانگین مورد انتظار	میانگین مشاهده شده	انحراف معیار	t	درجه ی آزادی	سطح معنی داری
عمل	۱۴۶	۱۲/۵	۱۶	۳/۵۲۱	۱۲/۱۵	۱۴۵	۰/۰۰۰
بازتاب	۱۴۶	۱۲/۵	۱۳/۵۹	۴/۵۶۴	۲/۸۸۴	۱۴۵	۰/۰۰۵
استقلال	۱۴۶	۵	۴/۳۲	۱/۵۹۳	۵/۱۴۴	۱۴۵	۰/۰۰۰
تجهیزات	۱۴۶	۵	۳/۷۰	۱/۹۰۲	۸/۲۶۶	۱۴۵	۰/۰۰۰
فرصت ها	۱۴۶	۱۸	۱۳/۲۱	۴/۲۴۶	۲۴/۶۲۴	۱۴۵	۰/۰۰۰

جدول ۴. میانگین عمل حرفه ای معلمان و تجهیزات و فرصت ها

برای پاسخ به فرضیات تحقیق از ANOVA (تحلیل واریانس یکطرفه) و آزمون F استفاده شد. در مورد فرضیه‌ی اول نتایج نشان می‌دهد که میزان F معادل ۰/۰۷۲/۳ و سطح معنی داری ۰/۰۱ است. در نتیجه بین وسایل کمک آموزشی و به کارگیری روش های فعال تدریس رابطه‌ی معنا داری وجود دارد.

در پی پاسخ گویی به فرضیه‌ی بعدی، این بخش نتایج حاکی از آن است که بین منابع خواندنی تخصصی علوم اجتماعی در مدارس و به کارگیری روش های فعال تدریس، رابطه‌ی معنی داری وجود دارد. و میزان F معادل ۰/۵۹۴/۲ و سطح معنی داری ۰/۰۳۹ است.

در مورد فرضیه‌ی بعدی، میزان F معادل ۰/۵۱۲/۲ و سطح معنی داری ۰/۰۴۴ است که نشان می‌دهد، بین فضای فیزیکی موجود در مدرسه و به کارگیری روش های فعال تدریس، رابطه‌ی معنا داری وجود دارد.

در مورد فرضیه‌ی رابطه‌ی بین تعداد دانش آموزان کلاس و به کارگیری روش های فعال تدریس، میزان F معادل ۰/۱۶۹/۱ و سطح معنی داری ۰/۳۲۷ است. در نتیجه، رابطه‌ی معنا داری بین تعداد دانش آموزان کلاس و به کارگیری روش های فعال تدریس وجود ندارد و تفاوت مشاهده شده ناشی از شانس و تصادف است.

در فرضیه‌ی بعدی، میزان F معادل ۰/۷۲۲/۲ و سطح معنی داری ۰/۰۳۲ است. در نتیجه، بین امکان استفاده از مکان های مرتبط (گردش علمی) و به کارگیری روش های فعال تدریس، رابطه‌ی معنا داری وجود دارد.

با توجه به نتایج به دست آمده، همان طور که در جدول ۱۰ مشاهده می‌کنید، بین انجام رفتار ورودی، استفاده از روش های فعال تدریس، استفاده از کتاب های کمک آموزشی توسط معلم و به کارگیری روش های فعال تدریس، تفاوت معنا داری مشاهده شده است. در حالی که به زعم میرزاییگی (۱۳۸۰) خوشایند بودن تجربه، جذابیت و گیرایی تدریس، اغلب با استفاده‌ی صحیح از مواد و وسایل کمک آموزشی در ارتباط هستند و

امکانات کلاس شامل: نور، فضای کافی، میز و صندلی، کتابخانه‌ی کلاس و... است که هر کدام می‌تواند، نقش مؤثری در استفاده‌ی معلم از روش های تدریس داشته باشد. مشکل استفاده از روش های فعال تدریس در مدارس که بیش از حد استاندارد ۲۵ نفر دانش آموز دارند، به شدت افزایش می‌یابد.

دیران مطالعات اجتماعی، به میزان کمی از وسایل کمک آموزشی استفاده می‌کنند. علاوه بر آن، امکانات کلاسی در استان گیلان تناسبی با روش های فعال تدریس ندارد، اما تعداد زیاد دانش آموزان تأثیری بر استفاده‌ی معلم از روش های فعال تدریس نداشته است. به نظر جعفر بای (۱۳۷۵)، انجام بازدیدهای علمی و بازدید از مکان های مرتبط با درس، روش مفیدی است که خود دلیلی بر اهمیت بازدید علمی است. این در حالی است که امکان بازدید از مکان های مرتبط با درس مطالعات اجتماعی برای دیران آن در استان گیلان فراهم نشده است. با وجود آن که به اعتقاد صفوی (۱۳۸۱)، شاگردان قبل از شروع درس جدید باید آموخته‌ها و توانایی‌هایی را کسب کرده باشند تا بتوانند درس جدید را فراگیرند و معلم از طریق سنجش رفتار ورودی می‌تواند به میزان معلومات آنان پی ببرد، اما دیران مطالعات اجتماعی استان گیلان به طور معنی داری از آن بهره نمی‌گیرند.

میرزاییگی (۱۳۸۰) معتقد است، معلم می‌تواند با استفاده از اقدامات مناسب، شرایطی فراهم آورد که حتی در روش هایی که از نظر ساختار کلی حالت فعال ندارند نیز، تا حدودی امکان مشارکت فعال یادگیرنده مهیا شود. اما دیران مطالعات اجتماعی استان گیلان کمتر از این روش ها بهره می‌گیرند و به میزان کمی از کتاب های کمک آموزشی استفاده می‌کنند.

لازم به ذکر است که در تحقیق حاضر نیز، هیچ کدام از عوامل رشته‌ی تحصیلی، دوره‌ی ضمن خدمت و نوع استخدام، با عمل حرفه‌ای معلمان در ارتباط نبوده است. برای داوری تجربی سؤال اساسی تحقیق تحت

عنوان «برخی عوامل مؤثر در به کارگیری روش های فعال تدریس»، از روش رگرسیون استفاده شد. با توجه به بالا بودن میزان دقت این روش، به کارگیری آن، توانایی تبیین و پیش بینی بالایی به پژوهشگر اعطا می‌کند.

متغیر وابسته‌ی این تحقیق، روش های فعال تدریس و متغیرهای پیش بینی کننده، تجهیزات ۱، تجهیزات ۲، فضا، گردش علمی، و ویژگی های معلم بود. شواهد نشان می‌دهند که تغییرات روش های فعال تدریس، بیشترین برآزش را با تغییرات تجهیزات ۱ و ۲، یعنی منابع خواندنی و وسایل کمک آموزشی، و نیز فضا و گردش علمی دارد. بر مبنای یافته‌های موجود، نسبتی از واریانس متغیر روش های فعال تدریس از طریق ترکیب خطی متغیرهای تجهیزات ۱ و ۲، فضا و گردش علمی تبیین شده است. بر مبنای این یافته‌ها می‌توان داوری کرد که ثنوری این تحقیق به عنوان راه حل نظری مسئله‌ی به کارگیری روش های فعال در استان گیلان، از قدرت تبیین بالایی برخوردار است. زیرا R^2 به دست آمده برابر با ۰/۶۳ بوده است. به عبارت دیگر، متغیرهای مستقل با ۰/۶۳، تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کند. معادله‌ی خطی این پیش بینی را هم می‌توانید مشاهده کنید.

$$Y = ۱۶/۶۱ + ۵/۸۷ - ۴/۹۹ (ویژگی معلم) - ۲/۶ (تجهیزات ۲) - ۳۸/۱ (تجهیزات ۱)$$

پیشنهادات

۱. یکی از نتایج طرح، تأثیر تجهیزات بر روش های فعال تدریس است. در بررسی به عمل آمده، وسایل کمک آموزشی (فیلم، سی دی و...) و کتاب های کمک آموزشی تخصصی علوم اجتماعی، تقریباً در مدارس استان گیلان موجود نیستند. در واقع، پیدایش آپارتهای درسی که درس های علوم انسانی را تحقیر می‌کند و سایر رشته‌ها را بزرگ می‌شمارد نیز، در این زمینه به وضوح مشاهده می‌شود. چنانچه مدارسی که وسایل کمک آموزشی و کتابخانه داشتند، اغلب در

منبع تغییرات	بین گروهی	درجه‌ی آزادی	میانگین مجزورات	میزان F	سطح معنی داری
بین گروه	۸۸۳/۵۳۲	۴	۲۲۰/۸۸	۳/۰۷۲	۰/۰۱
درون گروه	۱۰۱۳۷/۱۳	۱۴۱	۷۱/۸۹	-	-
کل	۱۱۰۲۰/۶۶۴	۱۴۵	-	-	-

جدول ۵. رابطه‌ی بین وسایل کمک آموزشی مدرسه و به‌کارگیری روش‌های فعال تدریس

منبع تغییرات	بین گروهی	درجه‌ی آزادی	میانگین مجزورات	میزان F	سطح معنی داری
بین گروه	۷۵۵/۳۶۱	۴	۱۸۸/۸۴	۲/۵۹۴	۰/۰۳۹
درون گروه	۱۰۲۶۵/۳۰۴	۱۴۱	۷۲/۸۰	-	-
کل	۱۱۰۲۰/۶۶۴	۱۴۵	-	-	-

جدول ۶. رابطه‌ی بین منابع خواندنی تخصصی علوم اجتماعی و به‌کارگیری روش‌های فعال تدریس

منبع تغییرات	بین گروهی	درجه‌ی آزادی	میانگین مجزورات	میزان F	سطح معنی داری
بین گروه	۷۳۳/۱۵۹	۴	۱۸۳/۲۹۰	۲/۵۱۲	۰/۰۴۴
درون گروه	۱۰۲۸۷/۵۰	۱۴۱	۷۲/۹۶۱	-	-
کل	۱۱۰۲۰/۶۶۴	۱۴۵	-	-	-

جدول ۷. رابطه‌ی بین فضای فیزیکی موجود در مدرسه و به‌کارگیری روش‌های فعال تدریس

منبع تغییرات	بین گروهی	درجه‌ی آزادی	میانگین مجزورات	میزان F	سطح معنی داری
بین گروه	۳۵۳/۸۶۱	۴	۸۸/۴۶۵	۱/۱۶۹	۰/۳۲۷
درون گروه	۱۰۶۶۶/۸۰۳	۱۴۱	۷۵/۵۶۱	-	-
کل	۱۱۰۲۰/۶۶۴	۱۴۵	-	-	-

جدول ۸. رابطه‌ی بین تعداد دانش‌آموزان کلاس و به‌کارگیری روش‌های فعال تدریس

منبع تغییرات	بین گروهی	درجه‌ی آزادی	میانگین مجزورات	میزان F	سطح معنی داری
بین گروه	۷۸۹/۸۷۹	۴	۱۹۷/۴۷۰	۲/۷۲۲	۰/۰۳۲
درون گروه	۱۰۲۳۰/۷۸۶	۱۴۱	۷۲/۵۵۹	-	-
کل	۱۱۰۲۰/۶۶۴	۱۴۵	-	-	-

جدول ۹. رابطه‌ی امکان استفاده از مکان‌های مرتبط (گردش علمی) و به‌کارگیری روش‌های فعال تدریس

ویژگی معلم	منبع تغییرات	بین گروهی	درجه‌ی آزادی	میانگین مجزورات	میزان F	سطح معنی داری
انجام رفتار و ورودی	بین گروه	۲۰۱۶/۵۸۹	۴	۵۰۴/۱۴۷	۷/۸۹۵	۰/۰۰۰
	درون گروه	۹۰۰۴/۰۷۵	۱۴۱	۶۳/۸۵۹	-	-
	کل	۱۱۰۲۰/۶۶۴	۱۴۵	-	-	-
استفاده از روش‌های فعال	بین گروه	۶۵۷۰/۸۸۳	بین گروه	۱۶۴۲/۷۲۱	۵۲/۰۵۳	۰/۰۰۰
	درون گروه	۴۴۴۹/۷۸۱	درون گروه	۳۱/۵۵۹	-	-
	کل	۱۱۰۲۰/۶۶۴	کل	-	-	-
استفاده از کتاب‌های کمک آموزشی	بین گروه	۱۶۹۷/۹۱۱	بین گروه	۴۲۴/۴۷۸	۶/۴۲۰	۰/۰۰۰
	درون گروه	۹۳۲۲/۷۵۴	درون گروه	۶۶/۱۱۹	-	-
	کل	۱۱۰۲۰/۶۶۴	کل	-	-	-

جدول ۱۰. رابطه‌ی بین هر کدام از ویژگی‌های معلم و به‌کارگیری روش‌های فعال تدریس

زمینه‌ی زیست‌شناسی، شیمی، فیزیک و... بوده است. بنابراین پیشنهاد می‌شود، فیلم‌های آموزشی در ارتباط با علوم اجتماعی، وسایل کمک آموزشی، پوستر، نمودار و غیره، از طریق دفتر تکنولوژی آموزشی وزارت آموزش و پرورش تهیه شود و در اختیار مراکز آموزشی قرار گیرد.

۲. با توجه به تحول در نظام آموزشی، لزوم تغییر در نظام ارزش‌یابی نیز حس می‌شود. در شیوه‌های نوین تدریس، شعار «هنر چگونه زیستن» و «تقویت مهارت‌های زندگی» و غیره مطرح است، اما در ارزش‌یابی برای تقویت این مهارت‌ها هیچ روشی پیشنهاد نشده است. با توجه به این‌که تغییر نظام ارزش‌یابی در وزارت آموزش و پرورش از ضروریات است، پیشنهاد می‌شود متناسب با تغییر روش‌های آموزش و ترویج آن در کلاس درس، ساختار سنتی آموزش و پرورش اعم از فضای فیزیکی شیوه‌های مدیریتی و نظام ارزش‌یابی نیز تغییر یابد.

۳. استفاده نکردن دبیران مطالعات اجتماعی از روش‌های فعال تدریس می‌تواند، به دلایل متفاوت باشد. لذا مواردی به این شرح پیشنهاد می‌شود: فراهم کردن امکانات کلاسی، تشکیل کلاس‌های آموزش روش‌های فعال تدریس به صورت کارگاهی برای معلمان، نظارت بر به‌کارگیری این روش‌ها از طریق گروه‌های آموزشی، و تشویق مناسب دبیرانی که آموزش موفق دارند.

۴. فراهم آوردن امکان بازدید از مکان‌های مرتبط با درس مطالعات اجتماعی از طریق ادارات آموزش و پرورش، ارائه‌ی آموزش لازم برای فراهم آوردن این فرصت‌ها توسط مسئولان مراکز آموزشی، و نیز ایجاد انگیزه برای به‌کارگیری آن توسط دبیران مربوطه پیشنهاد می‌شود.

در پایان امید آن می‌رود که نتایج این طرح بتواند، به شناسایی برخی از عوامل مؤثر در به‌کارگیری روش‌های فعال تدریس کمک کند و برنامه‌ریزان کلان نظام آموزشی را به رفع این موانع برانگیزد. به امید آن روز.